

1. Η δημιουργία μιας ορχήστρας που διαδίδει το έργο ενός συνθέτη πραγματοποιεί το όνειρό του; Εκτιμάτε αυτό όπως ένα προνόμιο; Γιατί η ορχήστρα έχει δημιουργηθεί και τι στοχεύει;

Μ.Θ. Στα 1961 αποφάσισα να σχηματίσω την πρώτη μου μικρή λαϊκή ορχήστρα με οχτώ-δέκα μουσικούς, για να βγω έξω από τα τείχη των Αθηνών και να πάω τη μουσική μου κοντά στον εργαζόμενο λαό, στις φτωχές συνοικίες και στην ξεχασμένη ελληνική ύπαιθρο. Είχαν περάσει δέκα χρόνια από το τέλος του εμφυλίου πολέμου, το αστυνομικό καθεστώς που είχε νικήσει ήταν σκληρό και ο λαός διψούσε για πολιτισμό και για δημοκρατία. Με αυτό το σχήμα της ορχήστρας έδωσα στην Ελλάδα εκατοντάδες συναυλίες, όπως επίσης στην Γερμανία και στην Σοβιετική Ένωση, όπου ζούσαν πολλοί Έλληνες. Μετά το 1970, όταν η Στρατιωτική Χούντα με εξόρισε από την Ελλάδα, σχημάτισα το ίδιο είδος ορχήστρας με παλιούς και νέους συνεργάτες και με βασικούς ερμηνευτές την Μαρία Φαραντούρη και τον Πέτρο Πανδή. Έτσι ήρθαμε δυο φορές στο Buenos Aires (1972-73) και δώσαμε σε όλο τον κόσμο 2.000 συναυλίες.

Μετά την πτώση της χούντας (1974) συνέχισα τόσο μέσα όσο κι έξω απ' την χώρα μου να διευθύνω την μικρή μου ορχήστρα έως το 1997, οπότε λόγω υγείας μου επέβαλαν να σταματήσω. Τότε γεννήθηκε η ιδέα για την δημιουργία αυτής της ορχήστρας από τους ίδιους τους μουσικούς, για να συνεχίσει την προσπάθειά μου και με την άδεια μου για την χρήση του ονόματός μου, που πράγματι το τιμά χάρη στην αξία, την πίστη και την εργατικότητα των μελών της.

Ξέρω ότι δεν είναι συνηθισμένο να υπάρχουν μόνιμες ορχήστρες αυτού του είδους, όμως η μοναδικότητα του έργου μου, που δεν μπορεί να καταταγεί σε κανένα από τα γνωστά είδη μουσικής (ούτε ελαφρό, ούτε λαϊκό, ούτε συμφωνικό) το επέβαλε. Έπρεπε να έχω ένα δικό μου «βήμα» για να παρουσιάζω στον κόσμο τη δουλειά μου και για έναν λόγο ακόμα: τόσο οι πολιτικές όσο και οι καλλιτεχνικές ιδέες και «πιστεύω» μου με έφεραν και με φέρνουν σε συνεχή σύγκρουση με τις κατεστημένες απόψεις, κόμματα, συντεχνίες και συμφέροντα και έτσι ό,τι έχω καταφέρει να κάνω έως τώρα, βασίζεται μόνο στις δικές μου δυνάμεις, στην αγάπη των φίλων μου και σε προσπάθειες σαν αυτή της Λαϊκής Ορχήστρας που θα ακούσετε.

2. Μέσα στο έργο σας, ποια είναι η αντίστοιχη επιρροή της ελληνικής μουσικής και της κλασικής μουσικής;

Μ.Θ. Ξεκίνησα να γράφω τραγούδια επάνω στην ποίηση των μεγάλων ποιητών μας από την ηλικία των 12 ετών, όταν μπήκα στην τάξη βιολιού στο Ωδείο Πατρών. Τα τραγούδια και οι

εκκλησιαστικοί-βυζαντινοί ύμνοι υπήρξαν η πρώτη και μοναδική μουσική μου τροφή, δεδομένου ότι η ευρωπαϊκή συμφωνική μουσική ήταν τότε άγνωστη στη χώρα μας. Αντιθέτως η Ποίηση, οι Αρχαίοι τραγικοί και η Αρχιτεκτονική, ιδιαίτερα του Παρθενώνα, με επηρέασαν βαθιά. Καθοριστικό ρόλο για την αποκάλυψη της μουσικής αρμονίας υπήρξε η θεωρία που διατύπωσα στα 1942 για την ύπαρξη του Κέντρου της Συμπαντικής Αρμονίας. Αμέσως μετά και όταν ανακάλυψα τον Αναξιμανδρο, τον Πυθαγόρα και τους Πυθαγόρειους, βεβαιώθηκα απολύτως για την ύπαρξη των Νόμων της Συμπαντικής Αρμονίας και την άμεση σχέση τους με το φαινόμενο της Μουσικής.

Από το σημείο αυτό έως την ανάγκη να προχωρήσω στον χώρο της μουσικής δημιουργίας δεν έλειπε παρά μόνο η αφορμή. Και αυτή ήρθε την ίδια εποχή (1942) με την τυχαία ακρόαση του φινάλε της 9ης Συμφωνίας, που με έκανε να βεβαιωθώ ότι γεννήθηκα μόνο και μόνο για να ανακαλύψω, να σπουδάσω και να δημιουργήσω ένα συμφωνικό κόσμο που τον θεώρησα ευθύς εξ αρχής σαν την πιστότερη αντανάκλαση του Κέντρου της Συμπαντικής Αρμονίας στον ίδιο βαθμό με το θαύμα του Παρθενώνα και τις μεγαλύτερες ποιητικές συλλήψεις των Αρχαίων Τραγικών. Έκτοτε λειτούργησα σαν ένας δέκτης των μηνυμάτων που δεχόμουν σε τακτά διαστήματα και το μόνο που όφειλα να κάνω ήταν να βελτιώνω συνεχώς την τεχνική μου, ώστε η αποτύπωσή τους σε μουσικά έργα να είναι όσο γίνεται περισσότερο πιστή και πλήρης. Για να με καταλάβετε καλλίτερα, σας στέλνω μαζί με την παρούσα συνέντευξή μου την εισήγησή μου με θέμα «Μουσική και Συμπαντική Αρμονία» στο διεθνές Συνέδριο που διοργάνωσε το Πανεπιστήμιο Κρήτης τον περασμένο Μάρτιο και στο οποίο έλαβαν μέρος σπουδαίοι επιστήμονες Καθηγητές διαφόρων Πανεπιστημίων από όλο τον κόσμο.

Το ότι υπήρξα «δέκτης» επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι μετά το τέλος των σπουδών μου στο Ωδείο Αθηνών (1946) λόγω της συμμετοχής μου στο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο έζησα για πέντε χρόνια μέσα στις πιο απίθανες και ακραίες συνθήκες (φυλακές, παράνομη δράση, εξορίες, στρατόπεδα συγκέντρωσης, βασανιστήρια κλπ.) χωρίς όμως ποτέ να σταματήσω τη σύνθεση συμφωνικών έργων, ακριβώς γιατί ούτε κι αυτές οι φριχτές συνθήκες εμπόδιζαν τη μυστική μου επικοινωνία που όφειλε με κάθε τρόπο να μετουσιωθεί σε ολοκληρωμένο μουσικό έργο.

Βεβαίως το γεγονός και μόνο ότι όφειλα να κινηθώ μέσα σε ένα πρωτόγνωρο για Έλληνα μουσικό κόσμο, τον συμφωνικό, με οδήγησε ευθύς εξ αρχής στην σχολαστική μελέτη κάθε είδους συμφωνικής μουσικής από τον Palestrina έως τον Ξενάκη, για να πάρω κάθε φορά τα στοιχεία που μου έλειπαν, προκειμένου να ολοκληρώσω την προσπάθειά μου. Πρέπει όμως να προσθέσω εδώ, ότι το «χώμα» πάνω στο οποίο «φύτεψα» το συμφωνικό μου έργο υπήρξε και εξακολουθεί να είναι οι μουσικές που με ανέθρεψαν και πρώτα και κύρια η βυζαντινή μουσική. Ανάλογοι λοιπόν θα πρέπει να είναι και οι «καρποί»... Από μικρό παιδί έψελνα στην εκκλησία και σε ηλικία 15 ετών «διορίστηκα» μαέστρος στην Χορωδία της

Αγίας Βαρβάρας στην Τρίπολη, με την υποχρέωση να γράφω κάθε Κυριακή νέες εκκλησιαστικές συνθέσεις. Και μόνο αυτό δείχνει νομίζω πόσο βαθιά επίδραση είχε επάνω μου αυτός ο άγνωστος στη δύση βυζαντινός μουσικός κόσμος, πάνω στον οποίο -όπως είναι φυσικό- γεννήθηκαν και γεννιούνται και τα τραγούδια μου. Ακόμα και μέσα στο Canto General θα ανακαλύψετε πάμπολλα τέτοια στοιχεία. Άλλωστε θεωρώ αυτή τη μείζονα μέσα στο σύνολο του έργου μου μουσική σύνθεση σαν ένα πάντρεμα ανάμεσα στην Λατινοαμερικάνικη Ποίηση και Μουσική και στο Βυζαντινό Μουσικό Σύμπαν.

3. Ποιες αξίες πρέπει να έχει ένα ποιητικό κείμενο να σας εμπνεύσουν μια μουσική σύνθεση; Και τι έχετε δημιουργήσει πρόσφατα;

Μ.Θ. Αυτό είναι κάτι που δεν μπορώ δυστυχώς να εξηγήσω λογικά. Έχω συνθέσει πάνω από 1.000 τραγούδια μελοποιώντας σχεδόν όλους τους Έλληνες ποιητές, αρχαίους, βυζαντινούς και σύγχρονους (όπως επίσης και F.G. Lorca, Paul Eluard, Brendan Behan, Leopold Senghor και Pablo Neruda). Επομένως έχω αποκτήσει μεγάλη πείρα, από την οποία προκύπτει ότι διαβάζοντας ένα ποίημα άλλοτε «ακούω» ευθύς αμέσως τη μουσική του και άλλοτε όχι. Ανεξάρτητα από την αξία του. Υπάρχει ίσως μέσα στον στίχο κάποιο μυστηριακό στοιχείο, που γεννά μέσα μου την μελωδία, την οποία και καταγράφω χωρίς άλλη προσπάθεια. Όλα τα τραγούδια μου τα έχω κατατάξει σε 77 κύκλους τραγουδιών νομίζοντας ότι λόγω ηλικίας η έμπνευση θα με είχε πια εγκαταλείψει. Να όμως που διαβάζοντας μια σειρά ποιήματα ενός νέου άγνωστου ποιητή, του Κώστα Καρτελιά, με τον τίτλο «Οδύσσεια», συνέθεσα τον περασμένο Απρίλιο τον 78ο κύκλο τραγουδιών μου!

4. Ποια πολιτικά και καλλιτεχνικά θέματα σας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα στην Ελλάδα και στη διεθνή σκηνή;

Μ.Θ. Τα προβλήματα της Ειρήνης, του Πολιτισμού και της Προοπτικής. Περισσότερο να σας πω ότι επιστρατεύτηκα και ήμουν ο βασικός ομιλητής στις συγκεντρώσεις-πορείες που έγιναν στην Αθήνα συμμεριζόμενος την ανησυχία και την αγανάκτηση του ελληνικού λαού απέναντι στους πολέμους που έγιναν γύρω μας στη Γιουγκοσλαβία, στο Αφγανιστάν, στο Ιράκ και στην Παλαιστίνη. Η επίθεση του Ισραήλ στον Λίβανο με τη συμπαράσταση των ΗΠΑ, με οδήγησε σε μια βαθιά αναθεώρηση ως προς την φύση και τα αίτια του πολέμου με τον χαρακτήρα της γενοκτονίας, που μας παραπέμπει στα εγκλήματα του Ναζισμού. Διαπιστώνω δηλαδή ότι η τερατώδης συσσώρευση βίας από ένα κράτος, μεταλλάσσει τον άνθρωπο και τον μεταβάλλει σε κτήνος, όπως ακριβώς συνέβη με την πολιτισμένη Γερμανία, που μέσα σε μια δεκαετία μετέβαλε δεκάδες εκατομμύρια των πολιτών της σε άγρια θηρία, που όχι μόνο βασάνιζαν και σκότωναν αλλά θα έλεγε κανείς ότι αντλούσαν ηδονή σκορπίζοντας τον φόβο, τον πόνο και τον θάνατο, όπως ακριβώς το βλέπουμε να

γίνεται και σήμερα και μάλιστα να βιντεοσκοπείται και να μεταδίδεται από τις τηλεοράσεις όλου του κόσμου.

Άρα το κτήνος που έχουμε μέσα μας όχι μόνο δεν κατανικείται σε συνθήκες πολιτισμού όπως στην Αρχαία Αθήνα, στην Αγγλία, στην Γαλλία και στην Ισπανία της εποχής της αποικιοκρατίας ή στην χθεσινή Γερμανία των φιλοσόφων και των μουσουργών αλλά θα έλεγε κανείς ότι γιγαντώνεται από την αίσθηση ότι κατέχουν την δυνατότητα της εξαγωγής βίας και θανάτου λόγω των φοβερών πολεμικών μέσων που διαθέτουν. Και έχω καταλήξει πλέον στο συμπέρασμα:

- ότι εάν δεν καταργηθούν οι βιομηχανίες πολέμου κι ακόμα καλλίτερα εάν από βιομηχανίες πολέμου δεν μεταβληθούν σε βιομηχανίες ειρήνης, είναι περιττό πια να ελπίζουμε ότι μπορεί να υπάρξει στο μέλλον για κάθε λαό Ελευθερία, Δημοκρατία, Πρόοδος, Πολιτισμός, Ειρήνη. Λόγω της παγκυριαρχίας των ΗΠΑ έχουμε ήδη φτάσει στο σημείο Μηδέν

- ότι η συνύπαρξη στον ΟΗΕ κρατών-σαρκοβόρων και λαών-«φυτοφάγων» μεταβάλλει αυτόν τον άλλοτε πολύτιμο οργανισμό σε κωμωδία.

- Και ότι τέλος η μόνη σωτηρία είναι να βρεθεί τρόπος να συνεργαστούν οι ... «φυτοφάγοι» πριν να είναι αργά γι' αυτούς. Πιστεύω ακράδαντα ότι κάθε κράτος που διαθέτει ισχυρή βιομηχανία πολέμου είναι δυνάμει υποψήφιο για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Υπενθυμίζω τα σημαντικότερα, δηλαδή ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία και Κίνα. Ακολουθούν όσα διαθέτουν οπλοστάσια με πυρηνικά όπλα...

5. Πώς έχετε συνθέσει το διάσημο μουσικό θέμα του Zorba the Greek; Τι σας θυμίζει αυτή η εμπειρία;

Μ.Θ. Είναι γεγονός ότι οφείλω την αναγνωρισιμότητά μου ως συνθέτης στο φιλμ «Zorba the Greek». Αυτό από μια άποψη είναι καλό, δεδομένου ότι κι εγώ εκτιμώ αυτό το έργο που -μην ξεχνάμε- φέρει την σφραγίδα του Νίκου Καζαντζάκη και συγχρόνως χαιρόμαι που προβάλλει την μουσική πλευρά της κοινής μας ιδιαίτερης πατρίδας, της Κρήτης. Όμως από μια διαφορετική οπτική γωνία ο «ήλιος» του Ζορμπά σκιάζει το υπόλοιπο έργο μου, που παραμένει ουσιαστικά άγνωστο στο μεγάλο διεθνές κοινό. Αν ήμουν φυσικά Γάλλος, Γερμανός ή Αμερικανός συνθέτης, τα πράγματα για μένα θα ήταν διαφορετικά... Όμως δεν

έχω παράπονο γιατί στο κάτω-κάτω η ευτυχία που μου πρόσφερε η αφοσίωσή μου στη μουσική σύνθεση ήταν πολύ μεγάλη. Άλλωστε το έργο υπάρχει και αυτό για μένα είναι το πιο σημαντικό, δεδομένου ότι η μουσική υπήρξε ο συνεκτικός μου δεσμός με ένα μαγικό κόσμο -της Συμπαντικής Αρμονίας- που μπορεί για τους πολλούς να είναι ένα γέννημα της φαντασίας μου, όμως για μένα υπήρξε και είναι όχι μόνο ένα συνεχές και ισχυρό βίωμα αλλά η πραγματικότητα της πραγματικότητας. Μήπως δεν είναι μαγικό το ότι ένα μουσικό θέμα με δύο μόνο νότες βρίσκει μια τόσο μεγάλη απήχηση μέσα σε κάθε άνθρωπο, όπου και όποτε κι αν ακουστεί; Αναφέρομαι φυσικά στο μουσικό θέμα του Ζορμπά...

6. Για την περιοδεία της ορχήστρας σας στη Λατινική Αμερική, σε ποια κριτήρια έχετε στηρίξει την επιλογή του προγράμματος;

Μ.Θ. Στο πρόγραμμα θα ακουστούν μερικά από τα χαρακτηριστικά μου τραγούδια, καθώς και έξι αποσπάσματα από το Canto General, προσαρμοσμένα ειδικά για την ορχήστρα αυτή και τραγουδισμένα από ένα περιφημο φωνητικό σύνολο, το «Τρίφωνο», εν είδει χορωδίας. Νομίζω ότι αυτή η μορφή ταιριάζει πολύ με τη μουσική σας παράδοση, αν κρίνω από την μεγάλη απήχηση που είχε η συνεργασία μου με το χιλιανό φωνητικό σύνολο "Los Calchakis" στη μουσική του φιλμ "Etat de Siege", που αναφέρεται σε μια σκληρή πτυχή της πρόσφατης ιστορίας σας με πρωταγωνιστή τον Yves Montant και σκηνοθέτη τον Κώστα Γαβρά.

7. Έχετε μια ιδιαίτερη ανάμνηση μιας προηγούμενης περιοδείας στο Μπουένο Αιρες;

Μ.Θ. Την πρώτη φορά, στα 1972, υπήρχε στρατιωτική δικτατορία, που νομίζω ότι τότε βρισκόταν προς το τέλος της. Γι' αυτό ίσως και μας επέτρεψαν να πατήσουμε το πόδι μας στην Αργεντινή. Δώσαμε, θυμάμαι, μερικές συναυλίες στο Luna Park, που ήταν γεμάτο από μια φλεγόμενη κυριολεκτικά νεολαία. Την πρώτη μέρα ακούσαμε φωνές έξω απ' το θέατρο. Βγήκα να δω. Ψιλόβρεχε. Έφιπποι αστυνομικοί χτυπούσαν με τα γκλομπς αγόρια και κορίτσια που έτρεχαν δεξιά και αριστερά για να γλιτώσουν. Καθώς περνούσαν ασθμαίνοντας από μπροστά μου και με αναγνώριζαν, φώναζαν δυνατά "Gracias, Mikis". Διερωτήθηκα τότε αν υπάρχει μεγαλύτερη τιμή και ευτυχία για έναν άνθρωπο από αυτό το «ευχαριστώ».

Τον επόμενο χρόνο συμπέσαμε με τον προεκλογικό πυρετό με πρωταγωνιστές τον Περόν και την Isabelita και μπορώ να πω ότι η αστυνομία -ξεκινώντας από το τελωνείο- ήταν πιο άγρια μαζί μου. Είχαμε κλείσει για πολλές συναυλίες και πάλι το Luna Park, γιατί αυτή τη

φορά περιμέναμε να είναι μαζί μας και ο Pablo Neruda, που ο ίδιος μου είχε ζητήσει να συμμετάσχει στην τουρνέ μας στη νότια Αμερική και να απαγγέλλει πριν από κάθε μέρος του Canto. Στο μεταξύ στο Παρίσι, όπου ο Neruda ήταν Πρέσβυς της Χιλής, είχε παρακολουθήσει τις πρόβες του κοινού μας έργου και την επομένη με κάλεσε σε γεύμα και εκεί μου χάρισε ένα καινούριο τόμο του Canto με πράσινο εξώφυλλο κι αφού μου έγραψε μια πάρα πολύ συγκινητική αφιέρωση με πράσινη μελάνη, γύρισε στα περιεχόμενα και με ένα σταυρό σημείωσε τα μέρη που επιθυμούσε να μελοποιήσω επί πλέον τα Lautaro, Sandino, A Emiliano Zapata, Voy a vivir... Τότε συμφωνήσαμε να κάνουμε την τουρνέ μαζί. Όμως σε λίγες μέρες μου τηλεφώνησε για να μου πει ότι ο Πρόεδρος Αλλιέντε τον καλεί να μεταβεί επειγόντως στο Σαντιάγο. Και θυμάμαι ότι πρόσθεσε: «Φαίνεται ότι αντιμετωπίζει κάποιο σοβαρό πρόβλημα και με θέλει κοντά του. Μείνετε όμως ήσυχος, θα είμαι πιστός στο rendez-vous μας στο Buenos Aires». Όμως παρ' ό,τι το κοινό τον περίμενε, αυτός δεν ήλθε κι έτσι στο τέλος δέκα και πλέον χιλιάδες φώναζαν «Neruda-Neruda», ευθύς μετά την παρουσίαση για πρώτη φορά των πρώτων τεσσάρων Cantos που είχαν μελοποιηθεί... Κάποιος κάτι είπε στο μικρόφωνο για να δικαιολογήσει την απουσία και αμέσως σπεύσαμε να του τηλεφωνήσουμε. Τον βρήκαμε στο σπίτι του, στην Isla Negra.

- Κύριε Neruda, το κοινό με μια φωνή φώναζε το όνομά σας.

- Με συγχωρείτε κύριε Θεοδωράκη αλλά οι ρευματισμοί μου δεν μου επέτρεψαν να ταξιδέψω. Όμως σας υπόσχομαι ότι την ερχόμενη εβδομάδα θα βρίσκομαι στο πλευρό σας στη συναυλία που θα γίνει στο στάδιο του Σαντιάγο.

Την επόμενη εβδομάδα οι χουντικοί σκότωσαν τον συνθέτη Ο' Χάρα σ' αυτό το ίδιο στάδιο, αφού πρώτα φρόντισαν να του κόψουν το χέρι...

Ενώ ήμαστε έτοιμοι να πάμε στην Χιλή, από το γραφείο του Προέδρου με παρακάλεσαν να καθυστερήσω για λίγο τις εμφανίσεις μου εκεί «έως ότου λυθούν μερικά μικρά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε αυτή τη στιγμή...», όπως μου είπαν.

Έτσι βρεθήκαμε στο Caracas όταν συνέβησαν τα τραγικά γεγονότα με το τέλος του Αλιέντε. Ακολούθησε ο θάνατος του Neruda, που μας βρήκε στην πόλη του Μεξικού. Συμμετείχα στην κολοσσιαία πορεία 500.000 ατόμων και το ίδιο βράδυ, στη συναυλία που έγινε στην Όπερα, δήλωσα ότι θα παίζω καθημερινά το Canto, έως ότου πέσει η χούντα του Πινοσέτ. Τελικά μετά από 20 χρόνια μπόρεσα να το διευθύνω στο ελεύθερο Σαντιάγο στη χορωδιακή του μορφή, με τη συμμετοχή τοπικών χορωδιών και μουσικών.

Την επομένη της πρώτης συναυλίας έσπευσα στην Isla Negra να επισκεφθώ τον Neruda στον τάφο του και να του βάλω να ακούσει το "Vienen los pajaros". Και τότε ένα μεγάλο χρωματιστό και πανέμορφο πουλί, από κείνα που μνημονεύονται στο ποίημα ήρθε και έπεσε νεκρό πάνω στο μνήμα του. Τι ήθελαν μ' αυτό άραγε να μας μηνύσουν οι ουρανοί;